

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

289

Lucy

274

✓

632.

2000

LDI

48.

632.

2.000

Լսւ
274

632

Ա. ԱՀԱՐՈՆԵԱՆ

ԿԵԱՆՔԻ ԴԱՍԸ

Պատմութիւն

289

289

18

ԹԻՒՆ

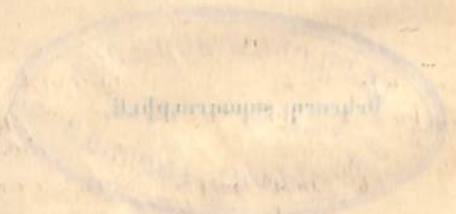
Տղ. Քաւարժքիւմէի, Կապ. Ա. Մահապի-Յաղրեան
Սերգէսիայա փող. №1.

1904

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԱՊՐԵՍՏԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԵ

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԱՊՐԵՍՏԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԵ

Дозволено цензурою 28 апреля 1904 г. Тифлясь.

93611-62
28 273

274-2003

4735-2002

Կ Ե Ա Ն Ք Ի Դ Ա Ս Ը

Ես սիրում եմ վեհութիւնը մարդկային տանջանքի: ԱԼՔՐԷԳ-ԴԸ-ՎԻՆԻԷ

I

Մենք նոր աւարտել էինք համալսարանը, ես երեւելը՝ երկուսով էլ բժիշկ. տարիների յամառ աշխատանքներս վերջապէս պսակուեց յաջողութեամբ, մենք նորաւարտ բժիշկներ էինք: Այս միտքը մեր սիրտը լըցնում էր եւ՝ հրճուանքով, եւ՝ հպարտութեամբ. կեանքը մեր առաջ բաց էր, ապագան ժրպտուն, վայելքների մի շարք:

Մի փոքր հանգստանալու և մեր ապագայ անելիքի մասին մտածելու համար, մենք երկուսով էլ իմ հայրենի քաղաքը եկանք: Ընկերս տեղաւորուեց մի աժանագին հիւրանոցում, իսկ ես ծնողներիս մօտ:

Յաջորդ օրը, երբ ես ընկերոջս տեսութեան գնացի, առաջին բանը, որ աչքովս ընկաւ, դա նրա դրան վրայ կայրած այցկարտըն էր՝ «բժիշկ Արաքսեան»: Ինձ էլ բան պէտք էր, «բժիշկ Արաքսեան» պոռայովներս ընկայ սենեակ: Նա մի փոքր կարմրեց, ժլպտաց, ապա ձեռքերը շփեց գոհութեամբ:

— Զը, մեր տղայ, լաւ ես շտապել:

— Զտապել, ինչո՞ւ, միթէ մենք այժմ բժիշկ չենք, — պատասխանեց նա մի առանձին ինքնաբաւականութեամբ:

— Բժիշկներ ենք, միայն իմ դրան վրայ այդպիսի այցկարտ չըկայ, և ես կարողացայ քնել այս գիշեր, իսկ դու, ինչպէս երևում է, չէիր կարող առանց դրան քնել, — պատասխանեցի ես ծիծաղելով:

— Զանարով ասացիր, բայց հաւատացած եղիր, որ ես վաղուց այնպէս հանգիստ չէի քնել, ինչպէս այս գիշեր քնեցի:

— Եւ երազներ էլ տեսար:

— Եւ երազներ էլ տեսայ:

— Սիրուն, գրաւիչ երազներ:

— Օ՛, չափազանց գրաւիչ:

— Ընդհանրապէս երազներ, որոնց մասին այնքան խօսում էիր ուսանողութեանդ ժամանակ և որոնց հասնելը քո կեանքիդ

նպատակ ես ընարել, հարուստ ազջիկ, շքեղ տուն, կառք:

— Ընդհանրապէս այդպիսիները՝ հարուստ ազջիկ, շքեղ տուն, կառք:

— Ուրեմն այն քամիները դեռ գլխիցդ չեն գուրս եկել:

— Քամիներ, ինչո՞ւ, — վրայ բերեց նա այս անգամ կատարեալ լրջութեամբ. — քամիները քո գլխումն են, եթէ կամենում ես, իսկ ես տեսնում եմ կեանքը՝ ինչպէս որ նա կայ, ինչպէս եղել է և պիտի լինի: Ես ապրել եմ ուղում. դա իմ իրաւունքն է, ինչպէս և ամենի իրաւունքն է: Երբ ես տարիներ ընթացրում շան պէս շարձարում էի, պանիր ու հացով էի կերակրում, անքուն գիշերներ անցկացնում հաստ հատորների վրայ, հնացած դիակներ կտրատում և քրքրում, այդ իմ դժոխային կեանքի շքեղանում ես ոչ ոքից պահանջ չունեցայ, ոչ ոք ինձանով շքեղաբարբրուեց էլ իրաւունք ունէին. այժմ էլ հերթն իմն է, և ես պիտի ապրեմ, պիտի ապրեմ. դրա համար եմ շարձարուել, դրա համար եմ սովորել: Զարիք չեմ անի ոչ ոքի, անազնութիւն չեմ անի երբէք, կը բժշկեմ՝ դա իմ պարտքն է, վարձ կը վերցնեմ՝ դա էլ իմ իրաւունքն է:

է. Կան իմ բարոյական սկզբունքները:

—Իսկ եթէ մարդը մեռնում է և չի ուզում փող տալ, բժիշկ կանչել, որովհետև տգէտ է, բժշկութեան մասին հասկացողութիւն չունի, կամ եթէ ուզում է բժշկուել, հասկանում է բժշկութեան արժէքը, բայց միջոց չունի:

—Փոյթս չէ. թող մեռնի. ուրիշ կերպ չի էլ կարող լինել. կեանքն այդպէս է. կամ ես պէտք է ինձ դո՛ս բերեմ այդպիսիներին, կեանքս դարձնեմ անվերջ դառնութիւններէ, չըզնահատուած դո՛հերի մի շարք և ոչ ընչանամ առանց ասլրելու, կամ նրանք պիտի ջախջախուեն կեանքի անողոք, անխուսափելի շարիքի առաջ: Ընտրութիւնը դրժուար չէ. ես ասլրել եմ ուզում, ինչպէս ամեն մի էակ տիեզերքի վրայ ասլրել է ուզում: Հասարակական պիրամիդի շերտերում պայքարը եռում է. անհատներ ու դատակարգեր աշխատում են վեր բարձրանալ, ոմանք մնում են իրանց նոր զբաւած տեղերում, ուրիշները վայր են գլորում, հօօրներն ասլրում են, թոյլերը խեղդում, արդարացնելով «վայ յաղթուածին» ասացուածքը: Ասա, ինչ ուզում ես, բայց կեանքն այսպէս է. կռիւ, կռիւ...

—Թո՛ղ այդ,—ընդհատեցի նրան,—դա շատ հին երգ է, և դու հարիւրաւոր անդամ կրկնել ես բո այդ վայրենի թեօրիաները, մոռանալով որ փիլիսոփայութեան վերջին խօսքը քեզ չի պատկանում բարեբաղդաբար:

—Լաւ, կը թողնեմ, բայց այն ժամանակ դու էլ խօսք տուր դադարեցնել այս վէճը, որ սկսում է ձանձրալի դառնալ, որովհետև շատ հին վէճ է և ոչ մի օգուտ չունի. հաւատացնում եմ քեզ, քո փաստերն անօր են փոխել իմ հայեացքները կեանքի վրայ: Խօսենք ուրիշ բաների մասին:

—Թո՛ղ այդպէս լինի,—պատասխանեցի ես:

Արդարեւ, դա մի շատ հին վէճ էր: Ընկերս մի յամառ նիւթապաշտ էր և ամենից շատ հետաքրքրոււմ էր այդ նիւթապաշտական դալրոցի փիլիսոփաներով, այնտեղից էլ բազմի էր իր կեանքի բարոյական սկզբունքները: Տարիների ընթացքում անթիւ անդամ մենք վիճել էինք, երբեմն նոյն իսկ խռովել իրարից: Նա ծագրել էր իմ աւարուիստ գաղափարները, ինձ անուանել էր ֆանտազեօր, ես նրան անուանել էի կարիքիստ, աֆերիստ, նիւթապաշտ. խռովել

էինք իրարից, բայց կրկին հաշտուել, կըրկին մնացել լաւ ընկերներ: Վէճ յարուցանողը միշտ ես էի լինում, յարձակում էի առաջինը ես, և դա իր պատճառն ունէր. ինձ միշտ թւում էր, թէ ես պիտի յաջողեցնեմ նրա գլխից հանել այնքան շոր նիւթապաշտական գաղափարները, և անվերջ փորձեր էի անում, ընկերական մի անխղճի կապով կապուած էի նրան. սիրում էի, որովհետեւ ինձ թւում էր, որ նրա սիրտը բարի է, շիտակ, և որ կեանքի դառնութիւններն են նրան այդպէս շարացրել, նրա մէջ թուլացրել, բայց ոչ իսպառ ջընջել, ազնիւ զոհեր բերելու ձգտումները: Եւ արդարեւ, նա խիստ շատ էր տանջուել մինչև աւարտելը. իր բոլոր ջանքերը մի ուրեք նիւթական նպատ ստանալ սուսման ընթացքում՝ ապարդիւն էին անցել, և այժմ կասես հաշիւ էր պահանջում կեանքից իր քաշած նեղութեան, իր կրած խեղճութեան համար:

Սակայն իմ ջանքերն ըստ երևոյթին ի դուր անցան: Եւ սա վերջին անգամն էր, որ ես նրա հետ վիճեցի նոյն խնդրի մասին: Թողեցի, որ կեանքը ինքն ապի նրան ան, ինչ ես աշխատում էի հասկացնել: Եյ:

Նուհետև ամեն անգամ, երբ ես գալիս էի նրան այցելութեան, բարձրաձայն կանչում էի դռնից «բժիշկ Արարսեան», և ապա մենք սկսում էինք խօսել բոլորովին այլ նիւթերի մասին, ծիծաղում էինք, գուարճանում և բաժանում:

Մեր կեանքի այն շրջանն էր, երբ մարդն ուսանող է, ոչ ազատ, հասուն մարդ: Դեռ սենեակը անկարգ, ծխով լի, դեռ սեղանի վրայ լիմոնի և պապիրոսի կտորներ, դեռ թէյի բաժակներն այս ու այն կողմ գըրքերին խառն, անկողինը ճմռտած, շորերը թափթփուած, խօսակցութիւնը դուարճալի, հանաքները՝ անվերջ: Հին հոգսերից, քննութիւններ անցնելու դժուարութիւններից պրծած, նոր կեանքի հոգսերին, դառնութիւններին անծանօթ, կամ երիտասարդ ոյժերի, կարողութեան վրայ վստահ՝ հեղնութեամբ, հպարտութեամբ ապագային նայելով՝ մենք անց էինք կացնում մեր կեանքի այդ անցողական շրջանը:

Լաւ օրեր էին:

Մի անգամ, երբ մենք դարձեալ ուրախ ուրախ խօսում էինք, յանկարծ հարեւան սենեակից լսուեց մի մանկական ձայն, որ կարգում էր գիրկապ անելով:

«Բը-ա-ղը, բաղ- բը-ա-շը, բաշ- բը-ու- նը, բան»:

—Ո՛չ- բը-ու-ն, բուն,—ուղղեց երեխա- յի սխալը մի այլ հաստ ձայն, որ ըստ երե- տյթին դասատուի ձայնն էր:

—Բը-ու-ն, բուն,—չարունակեց երե- խան.—տը-ու-ն, տուն:

—Լաւ է, այժմ դու ասա, Զնշիկ:

—Զը-ու-ն, շուն,—սկսեց մի այլ աւելի՞ բարակ մանկական ձայն,—նը-ու-շ, նուշ- ու-շ, ուշ. նուշ ու շուն:

—Լաւ է, Զուշիկ, դու էլ ես լաւ սո- վորել,—վրայ բերեց նոյն հաստ ձայնը: Ա- պա նա սկսեց նոր դաս տալ թէ մէկին և թէ միւսին, կրկնեց, երեքկնեց դասը և դուրս ուղարկեց:

Մենք երկուսով էլ, մեզ անհասկանա- լի մի պատճառով, ամեն բան թողած, ու- շի ուշով լսում էինք, ինչ որ կատարւում էր բարակ պատի միւս կողմում:

Քիչ յետոյ, մենք տեսանք, թէ ինչ- պէս մէկը դուրս եկաւ հարեան սենեակից, անցաւ մեր լուսամտուտի առաջից: Դա երե- տի դասատունն էր. մի երիտասարդ մարդ, խունացած վերարկուով, որ նա խնամքով կոճկել էր վերից վայր, և կարծես մրսում

էր, թէև աշնանային տար օրեր էին. գըլ- խարկը խորը քաշած ճակատին՝ դէմքի պրօ- ֆիլը հաղիւ տեսանք. դա մի գունատ, նի- հար երիտասարդ էր: Նա անցաւ, լուկ հա- րեան սենեակում ձայները չըղադարեցին. երկու մանուկներն այժմ սովորում էին, ի- ըրար օգնում. կը-ա-տը-ու, կատու. կը-ա-շ-ի- կաշի. ասում էր մէկը. կը-ու-տ, կուտ. ա- սում էր միւսը. երբեմն էլ երկուի ձայները խառնւում էին իրար, և էլ ոչինչ չէր հաս- կացւում, բայց մենք շարունակում էինք լը- սել լուս, խորասուզուած...

Օրեր անցան, նոյն ձայները, համա- րեա միևնոյն եղանակով, մօտաւորապէս մի- կնոյն ժամերին, լսւում էին հարեան սենեա- կից. պարզ էր, որ մէկը կանոնաւորապէս դաս էր տալիս երկու մանուկներին: Միակ փոփոխութիւնը, որ նկատւում էր, այդ այն էր, որ ուսուցիչն օր աւուր աւելի և աւելի էր հազում և շատ անգամ ստիպուած էր ընդհատել իր արտասանած վանկերը՝ իր շոր հագը դադարեցնելու համար. ապա կըր- կին սկսում էր նոյն համբերութեամբ, կըրկ- նում էր, սովորեցնում էր, յետոյ դուրս գը- նում, թողնելով որ երեխաները թսթովեն իրանց դասերը:

Կամաց կամաց մենք ընտելացանք այս բոլորին. էլ շէինք ականջ դնում, երբեմն էլ նոյն-իսկ սրախօսութիւնների առարկայ էինք դարձնում երեխաների թոթովանքը, նրանց արտասանութիւնները, կամ ուսուցչի այս ու այն խօսքը. օրինակ՝ «Ճնշիկ, դու խելօք ես, Գարեգինն այսօր խելօք չի», կամ՝ «Ձեր երկուսին էլ սիրում եմ, երկուսդ էլ խելօք էք»: Եւ ուսուցիչն այս խօսքերն արտասանում էր այնպիսի հայրական քնքշութեամբ, որ անհնարին էր ուշք չըզարձնել: Ըուտով այդ էլ մեզ ձանձրացրեց, մենք չըզիտէինք՝ ո՞վ է այդ ուսուցիչը, նոյն-իսկ մոռացութեան տուինք նրան, լուսամուտի առաջից անցնելիս շէինք էլ նայում վրան:

Այսպէս անցան մի քանի օրեր և շաբաթներ: Բայց վերջին օրերը երեխաների ձայնն էր լսում միայն, ուսուցիչն այլ ևս չէր անցնում լուսամուտի առաջից, և նա էլ դաս չէր տալիս, այլ հագում էր...

II

Այն օրուանից, երբ տեղի ունեցան պատմութեանս նիւթը կազմող դէպքերը, տասնեակ տարիներ են անցել, բայց ես դեռ յիշում եմ բոլորն ամենայն մանրամասնութեամբ. և դա առանց պատճառի չէ: Մարդիկ չեն մոռանում իրանց մանկութեան յիշողութիւնները. կեանքի արշալոյսին ամեն մի երևոյթ, ամեն մի դէպք ոչ միայն նոր է, հապա և զարմանալի է մանկան համար և խորը կերպով ազդում է նրա կոյս մտքի, երեակայութեան վրայ, յաւիտեան շրջնջուելու համար: Իմ կեանքի երկրորդ շրջանի արշալոյսին ես էլ մի մանուկ էի, մի հասակ առած մանուկ, որ զարմանքով էր տեսնում աշխարհը, մարդկանց, կեանքըն իր շար ու բարի կողմերով, և որքան շատ բան կար անծանօթ, զարմանալի: Սակայն այդ բոլոր նորութիւններից, բոլոր ուշադրաւ երևոյթներից ոչ մէկն այնպէս շրջնցեց իմ երեակայութիւնը, ոչ մէկն

այնպէս խորը շրտպաւորուեց իմ մտքում, որքան իմ ընկերոջ՝ քթիշկ Արաքսեանի մէջ տեղի ունեցած զարմանալի հոգեկան փոփոխութիւնը: Պա մի դէպք չէր, այլ մի ամբողջ աշխարհ, մի ամբողջ կեանք, մի անձանօթ՝ քիչ հասկանալի կեանք, որ յանկարծ բացուեց իմ առաջ: Ես, որ կարծում էի շնորհիւ իմ դիպլոմի ամեն բան իմանալ, ամեն ինչ հասկանալ, բացատրել, լուծել, յանկարծ ինձ զգացի տշակերտի, ամենատգէտ, թոյլ աշակերտի կացութեան մէջ:

Այն օրը, լաւ յիշում եմ, մուայլ թրքապոտ անձրեային օր էր: Բանաստեղծներն իրանց պատկերաւոր նկարագրութիւններն մէջ սիրում են արտաքին բնութեան և մարդկային հոգու պատկերներն մէջ տխուր կամ ուրախ գուգաղիպութիւն գտնել: Սակայն այդ օրուայ մուայլը բոլորովին համապատասխան չէր իմ սրտին. բնութիւնն ասես սգաւոր էր, արտասուում էր մօտալուտ ձմրան երկիրդից, իսկ ես ուրախ էի և սիրտըս լի հրճուանքով: Տէր Աստուած, ուրիշ կերպ չէր էլ կարող լինել, մի ամիս շք կար աւարտել էի, և արդէն լաւ պաշտօն ունենալու բաւական դրական յոյսեր կային:

Եւ այսպէս ես գնում էի ընկերոջս մօտ մտմաւորով իմ ապագայի մասին: Ես ընկերոջս պէս նութասպաշտ չէի. իմ բոլոր երջանկութիւնը կայանում էր իմ փառասիրութեան մէջ. ես ուզում էի պաշտուել այն դոհերի գնով, որ ես պատրաստ էի յանձն առնել ժողովրդի համար: Ես ուզում էի, որ իմ մասին ապագայում գրեն, խօսեն, պատմեն, որ ինձ մատով ցոյց տան, երբ անցնելու լինեմ փողոցներով, իսկ այսքանի համար ես պատրաստ էի լուսամուտից վայր նետուել գլուխս փշրել: Մտածելով այս բոլորի մասին, ես երբեմն ընկնում էի էքրստազի մէջ, զգում էի, որ ընդունակ եմ ամենախելագար գոհոգութիւններ յանձն առնել. անկեղծ էի ոգևորութեանս ընդունելու, և վէճերի ժամանակ իմ խօսքերը հնչում էին ուժով, համոզիչ շեշտով: Ընկերներս ինձ ակտրուիստ էին համարում. այդ ածականք ես ընդունում էի հպարտութեամբ, և հաստատ որոշել էի կեանքի մէջ էլ փառքով կրել:

Ես երեակայում էի, թէ ինչպէս կը մտնեմ կորած, մոռացուած խրճիթները, մութ նկուղները, թէ ինչպէս կը սրբեմ այնտեղ ցաւերի մէջ տոտապողների ար-

ցունքներն իմ բժշկական հմտութեամբ և իմ նիւթական գոհերով, և երբ դուրս գրնալու լինեմ ինչպէս կը լսեմ յետեւիցս աղօթքի և օրհնութեան մըմունջներ. օ, դա մի ամբողջ երանութիւն էր ինձ համար:

Եւ ուրիշ շատ լաւ բաներ էի մտածում ես, երբ հասայ ընկերոջս բնակարանին: Արդէն սլատրաստում էի ըստ իմ սովորականին «բժ. Արաքսեան» գոռալով ներս ընկնել, երբ ականջիս հասած մի ձայն ինձ ստիպեց սառած կանգ առնել:

— «Կը ու-տ, կուտ. կը-ա-շը-ի, կաշի».
Նոյն մանկական ձայները, որ սովորաբար միշտ լսում էին հարեան սենեակից. բայց ինչ որ ինձ սաղեցրեց այսօր, այդ այն էր, որ այս անգամ ձայները գալիս էին ընկերոջս սենեակից, բժիշկ Արաքսեանի սենեակից:

Երևոյթն այնքան տարօրինակ էր, որ ես մի րոպէ կարծեցի, թէ լսողութիւնս ինձ խաբում է, և թէ գուցէ ես սխալմամբ հարեան սենեակի դրան առաջ եմ դուրս եկել:

Բայց անկարելի էր. դրան վրայ շատ պարզ երևում էր իմ հանաքների և հեգնութեան մշտական առարկան, այցկարտը՝ «բժիշկ Արաքսեան». ես ինքս ինձ հա-

մոզելու համար ակամայ նոյն-իսկ կարգացրի՝ «բժիշկ Արաքսեան»: Յետոյ մտածեցի, թէ մի գուցէ երեխան կարգում է հարեան սենեակում, և ես այստեղ ձայնն եմ լսում, մտեցայ կամացուկ, ականջս դրի ընկերոջըս դրան կողպէքի վրայ. ոչ մի կասկած չրկար. «կը-ու-շը-տ, կուշտ. կը-ա-շը-ի, կաշի». պարզ և օրոշ լսում էր մանկական ձայնը ընկերոջս սենեակից: Այնուամենայնիւ ես բոլորովին չհամոզուեցի, և դուռը հրեցի ներս մտայ: Եթէ այդ վայրկեանին բժիշկ Արաքսեանը յանկարծ մի մահակի հարուած իջեցնէր գլխիս, գուցէ ես այնքան չըզարմանայի, որքան զարմացրեց ինձ տեսածս, և ես սառած մնացի դրանը կպած, առանց առաջանալու, առանց մի բառ ասելու. և նայում էի: Ընկերս նստել էր սեղանի առաջ, իր երկու կողմում սեղ էին բռնել երկու երեխաներ, մի եօթ տարեկան տղայ և մի ինն տարեկան աղջիկ, գանդրահեր գլուխներով: Երկու փոքրիկ գեղջուկ դէմքեր էին, վախ՛վախելով, անվստահ նայեցին ինձ և կրկին գլուխները քաշ ձգեցին իրանց փոքրիկ գրքերի վրայ՝ կրկնելով իրանց անվերջանալի վանկերը. «կա-տու, կա-շի, շա-մամ»: Բժիշկը լուրջ, հանդիսաւոր դէմք ու-

(1735-2002) 244-2003

նէք. նա վերև նայեց, հաղիւ ձեռքով ինձ նշան արաւ, որ նստեմ, և շարունակեց.

—Զնչիկ, այժմ դու կարգա:

«Կա-տու, կա-շի, շա-մամ»,—շարունակեց երեխան: Չընայելով նրա հրաւերին, ես նստել չըկարողացայ. ես ապշած էի. ծիծաղել չէի համարձակուում. պատկերի լրջութիւնն ինձ կաշկանդել էր. հարց տալ, խօսել նոյնպէս սիրտ չէի անում, վախնանում էի խանգարել, իսկ նստելու մասին չէի էլ մտածում. ես ապշել էի, սառած մնացել իմ տեղում, գլխարկը ձեռքիս, աչքերս շոած նայում էի այս պատկերին, նայում էի և էլ չէի մտածում. երազ էր...

Որչափ մնացի ես այսպէս կանգնած՝ չեմ յիշում, միայն երբ բժիշկը վերջացրեց դասը, երեխաներին դուրս ուղարկեց խաղալու, նրանք մօտեցան դրանը գրքերը ձեռներին, այն ժամանակ միայն ես հեռացայ դռնից:

—Զարմացած ես, այնպէս չէ,—ասաց բժիշկը երեսին ժպտալով:

—Զարմացած... դու այն ասան խելքդ տեղն է. նախորդ գիշեր քեզ հետ մի բան չի պատահել:

Պատասխանի փոխարէն նա մի պինդ

ծիծաղեց, ապա մի առ ժամանակ երկսով էլ լուռ կացանք:

—Լսիր,—դարձաւ նա ինձ, երբ ես տեղ բռնեցի նրա դէմ ու դէմ շարունակ հարցական հայեացքս իր դէմքին ուղղած. —Լսիր ինձ և մի դարմանար: Երբ այնտեղ, համալսարանական նստարանի վրայ դու և քո խելքի, քո սկզբունքների մարդիկ խօսում էիք ժողովրդից, նրա ցաւերից, խօսում էիք ալտրուլիզմից, ծրագրում էիք ձեր անձնագոհ գործունէութիւնը, գիտակ էիք համարում ձեզ կեանքի համար, պատրաստուած նրա ձախորդութիւններին դէմ գնալու, նրան ընկճելու ձեր բարոյական ոյժով, ձեր անձնութեամբ, դուք բոլորդ էլ սուտ էիք խօսում առանց իմանալու, դուք իլլիւզիաների մէջ էիք, դուք անկեղծ էիք բուպէսպէս: Ձեր զիմացկունութեան, ձեր անկեղծութեան, ձեր անձնագոհութեան յարաւերութիւնը կեանքը միայն կարող է ապացուցանել, հաստատել, բայց դուք իրաւունք էիք համարում ձեզ արդէն հասարակական անձնագոհ գործիչներ համարել, իսկ ինձ մատերիալիստ, կարրիերիստ: Իսկ երբ ես պնդում էի, որ ինձանից դուրս աշխարհը գոյութիւն չունի ինձ համար, որ ես աշ-

քերս կը փակեմ աշխարհի ցաւերի առաջ,
կը բաղեմ վարդերը, խոյս տալով փշերից,
ես էլ անգիտակցաբար սուտ էի ասում, և
մենք բոլորս էլ երեխաներ էինք: Աշխարհը,
կեանքը ոչ դուր էիր ճանաչում, ոչ ես.
այժմ էլ չենք ճանաչում, և դեռ յայտնի չէ,
թէ երբ կը ճանաչենք, և երբ որ ճանաչենք,
ինչ կը շինենք: Բայց ուզում ես, ես քեզ
ցոյց տամ, թէ ո՞վ է ճանաչում աշխարհ,
ո՞վ է առանց աղմուկի լուծել ձեր լոյսը
թէօրիաները, ո՞վ է մոռացութեան, խա-
ւարի, թշուառութեան, ապերախտութեան
մէջ իմ նիւթապաշտութեան հիմքերը քան-
գել և առանց աղմուկի գծել մի ճանա-
պարհ, որով հագիւ թէ մենք գնալ համար-
ձակուենք, այն աստիճան փշոտ է նա, այն
աստիճան դժուարագնաց է. ասա, ուզում
ես տեսնել այդ մարդուն:

— Ես քեզ չեմ հասկանում:

— Զե՛ս հասկանում. լաւ, ես կաշխա-
տեմ առանց հանելուկների խօսել: Քանի՞
օր է, որ դու չես եկել ինձ մօտ:

— Երեք օր է կարծեմ:

— Կարճ ժամանակ է, Տէր Աստուած,
բայց այնքան շատ ապրեցի: Գու շատ ծաղ-
րեցիր իմ դրանը կայրած այդ կարտը. լսիր

այժմ, թէ նա ինչ թանկագին ծառայու-
թիւն մատուցեց ինձ: Հարեան սենեակում
ապրողը մի գիւղական ուսուցիչ է, այն
մարդկանցից մէկը, որոնց մենք սովոր ենք
«վարժապետ» կէս հեզնական, կէս արհա-
մարհական բառով կնքել. վերջին օրերս
դու նկատեցիր, որ նրա դասախօսելու ձայ-
նըն այլ եր չէր լսում, նա միայն հագում
էր: Նա հիւանդ է, պառկած և առանց օգ-
նութեան, առանց ծանօթների, առանց մի-
ջոցի: Ի՞նչ լաւ, որ նա իմ այցկարտից մի
օր իմացել է, որ իր հարեանը՝ ես բժիշկ
եմ: Երկու օր առաջ նստած էի ոկնեա-
կումս, երբ դուռս կամացուկ բացուեց, և
չեմքի վրայ յայտնուեց այն փոքրիկ ազնի-
կը, որին քիչ առաջ տեսար ինձ մօտ: Նա
մտաւ և կանգ առաւ, գլուխը քաշ ձգեց ու
մնաց. Տէր Աստուած, այն ինչ դէմք էր. ո՞վ,
ո՞ր հոգեբանը, ո՞ր բանաստեղծը, ո՞ր նկարի-
չը կարող է նկարագրել մի մանկական դէմք,
ուր դժագրուած են անմեղութիւն, երկիւղ,
վիշա, յուսահատութիւն, և ըլլողը միտտին
կազմում են մի այնպիսի խառնուրդ, մի այն-
պիսի պատկեր, որի առաջ մարդ ակամայ
գլխարկը պիտի հանի, տեսն աստուածու-
թիւնն է ուղարկել իր հրեշտակը քեզ ասելու

ինչ-որ մուսայրուած ճշմարտութիւններ: Ի՛նչ արժեն այդ պատկերի մօտ քո բոլոր ճառերը, բոլոր պերճախօսութիւնները, բոլոր փաստերը, որոնցով դու աշխատում էիր ջրել իմ նիւթապաշտ թէօրիաները, աշխատում էիր ինձ ալտրուիստ դարձնել: 2է, հոգիս, դժբաղդ մանկական արցունքի մի կաթիլն աւելի համոզիչ, աւելի յուզիչ է, քան ամենահանճարեղ, ամենապերճախօս քարոզները հիմնուած անհերքելի փաստերի վրայ: Ջուշիկը, այնպէս է նրա անունը, նայեց ինձ վախովիսելով. հրկու կաթիլ արցունք կար կախած սիրուն, անմեղ աչքերից:—«Հայրիկս հիւանդ է»,—ասաց նա և հեկեկալով ծածկեց երեսը: Մի սառը բան անցաւ մարմնովս. ես զողացի, հասկանում ես, ես զողացի այդ խեղճ, այդ թոյլ, զողոթնուն արարածի առաջ: Ինչո՞ւ զողացի, ես խօսմ պինդ ներվեր ունեմ. դու այդ գիտես. ես մինչև այժմ էլ չեմ կարողանում հասկանալ, թէ այն ի՛նչ սարսուռ էր, որ անցաւ իմ մարմնով: Ես լուռ վեր կացայ, մօտեցայ երիսային. նա վախենալով էր նայում ինձ. ես շոյեցի գլուխը, շրդիտեմ ինչ ասացի, կարծեմ լան էլ ասացի, նա սրտապնդուեց, վերև նայեց. ես համոզուած եմ, որ արտասուող հրեշ-

տակն այդպէս կը նայէր իր արցունքի միջից. ես շրկարողացայ համբերել, բռնեցի այդ սիրուն գանգրահեր գլուխը, համբուրեցի և կըծքիս սեղմեցի պինդ պինդ. օ, ես դեռ երբէք, երբէք այնպէս չէի համբուրել մէկին: Ես առաջին անգամ կեանքում համբուրեցի աշխարհի վիշտը, մերձաւորի ցաւն այդ սրբազան, անմեղ դէմքի վրայ: Քիչ յետոյ ես հիւանդի մօտ էի: Նա էր ուղարկել ինձ մօտ երկխային: Հիւանդանալով անյուսութեան և անտէրութեան մէջ, նա մնում է մի առժամանակ առանց խնամքի. ի վերջոյ որոշում է զիմել անծանօթ բժշկի օգնութեանը: Ահա երեք օր է ես անց եմ կացնում նրա մօտ ամբողջ ժամեր: Գաւառից, գիւղերից է գալիս. էլ պաշտօն չունի, էլ զըպրոց չըկայ. եկել է պաշտօն գտնելու համար: Որքան բան ասաց ինձ, ինչե՛ր նկարագրեց, որքան է ապրել այդ մարդը: Խօսում է նա... ձեզ պէս չի խօսում, ընկեր, նա չի երեակայում, նա չի գեղեցկացնում, նա միայն ասում է մերկ, կոպիտ ճշմարտութիւնը. ցաւեր է պատմում, որոնց առաջ ոչինչ են ձեր բոլոր ճոռոմարանութիւնները: 2է, մենք ոչինչ չըգիտենք:

Կուրծքն է հիւանդ խեղճի. « ես արեցի,
ինչ որ կարող էի. նկատելով որ նա սաս-
տիկ պաւում է երեխաներին դոս տալ. չը-
կարողանալու համար, յանձն առայ պարա-
պել, մինչև որ ինքը կը վեր կենայ, « սաս-
ցի նրան, բայց հազիւ թէ... Իմ աւաջար-
կութիւնը նրան անշափ ուրախացրեց:

III

Մի ողորմելի սենեակ էր, ուր ներս
տարաւ ինձ ընկերս. մի անկողին, երեք ող-
բալի աթոռներ և մի սեղան. ահա լուրը
կարասին:

Մի մաշուած գէմք հազիւ ծրագրուած
էր բարձի սպիտակութեան վրայ, և վեր-
մակի տակ մի նիհար, ոսկրացած մարմին:
Խոր ընկած աչքերը հազիւ էին նշմարուած,
խակ նիհար այտերը մի անախորժ, հիւան-
դոտ կարմրութիւն ունէին: Թաւ, երկար և
սև մաղերը անհող ուլորներով բոլորել էին
կնճուտ և դուրս ցցուած ճակատք: Անխը-
նամ ձգած միրուքը խճճուել և ծածկել էր
չըթուներներն ու բերանը, և ամբողջ գէմքը
տանջանքի, յոգնածութեան կնիք ունէր վը-
րան: Զատ ապրած գէմք էր այն, տարի-
ներն անհետ չէին անցել վրայով: Մեզ
տեսնելով նա ժպտաց մի ահեակ թախծա-
լի մեղմութեամբ և այդ ժպտով մի առան-

ձին խորհրդաւորութիւն տուեց այդ թուի գէմքին:

—Ընկերս է, նոյնպէս բժիշկ,—ասաց բժիշկ Արաքսեան, ներկայացնելով ինձ:

—Չատ և շատ ուրախ եմ թէ ձեզ և թէ նրա համար,—ասաց նա անկողնի տակից՝ դուրս հանելով նիհար, ոսկրոտ ձեռքը և մեկնելով մեզ:—Երկու բժիշկ, մի հիւանդ,—չարունակեց նա ժպտալով նոյն թախծալի ժպտով.—երկու խելքը մէկից լաւ է, այնպէս չէ. գուցէ կարողանաք կեանք տալ այս անկենդան մարմնին:

—Ի դուր էք գանգատուում,—ասաց ընկերս.—այսօր դուր շատ լաւ էք երևում, գէմքերդ շատ ախորժ արտայայտութիւն ունի:

—Իրաւունք ունէք. ճշմարիտ որ այսօր լաւ եմ գգում ինձ. միայն այս հազը... —և ծանօթ, անախորժ հազը կրկին ընդհատեց նրա խօսքը.—բայց այդ էլ ոչինչ,—չարունակեց նա.—քանի՛ տարի է, որ հագում եմ: Ես այժմ այնքան լաւ եմ, որ կը նըստեմ և մի քիչ կը խօսեմ. խօս գիտէք, որ ուսուցիչները շատախօս կը լինեն, այդ նըրանց արուեստն է, որ ի վերջոյ ընաւորութիւն է դառնում. և տարօրինակ էլ չէ, երբ

մարդ խօսում է անընդհատ տան և եօթ տարի:

—Մի՛ թէ այդքան ժամանակ դուր միշտ ուսուցիչ էք եղած:

—Այո՛, միշտ, շարունակ. մի ամբողջ կեանք էր, այն էլ անցաւ, և շրջիտեմ մի բան թողեց յետևից, թէ ոչ. օ՛, կեանքը շատ է հզօր, և մենք չափազանց թոյլ, չափազանց քիչ. պէտք էր մի քանի անգամ աւելի ապրել... մի քանի անգամ աւելի տանջուել դրական հետևանքների հասնելու համար: Է՛հ, վերջապէս, թողնենք այդ, ինձ հետաքրքրողն այժմ այդ երկու երեխաներն են, որոնց ես այդպէս չէի կամենայ թողնել աշխարհում: Ո՛վ գիտէ, թէ ի՞նչ կարող է պատահել ինձ հետ, իսկ նըրանք մայր էլ չունեն:

—Գեղն ընդունեցի՛ք,—հարցրեց Արաքսեանը:

—Ո՛չ, տուող չեղաւ: Չուշիկը փորձեց շրկարողացաւ: Ես էլ, է՛հ, էլ ոյժ չի մնացել:

Արաքսեանը գլուխն օրօրեց, մօտեցաւ, վերցրեց դեղի սրուակը, կաթեցրեց. գդալի մէջ և, քնքշութեամբ բարձրացնելով հիւանդի գլուխը, դեղը խմացրեց:

Հազը վերսկսուեց, հիւանդը թուլացած՝ ընկաւ բարձի վրայ. մենք մնացինք անխօս և նայում էինք: Ես խօսք չէի գրանում, իսկ ընկերս շրգիտեմ ինչո՞ւ էր լռում: Հիւանդը կամաց կամաց աչքերը փակեց և քնեց:

Մենք զգուշութեամբ գուրս եկանք, գնացինք ընկերոջս սենեակը, նստեցինք և շարունակում էինք լսել. խօսել չէր լինում. երկսիս մտքերն էլ փոխադարձաբար իրար համար շատ էին պարզ, որպէս զի պէտք լինէր արտայայտուել:

Լռութիւնն ընդհատեց Արաքսեանը:

— Կը մեռնի,— ապաց նա աչքերը մի կէտի յառած:

— Մի՛թէ:

— Այո՛, կը մեռնի, և երկու օրերը...

— Անտէք, անտիրական կը մնան:

Ընկերս նայեց ինձ մի հայեացքով, որ ես լաւ հասկանալ չըկարողացայ, բայց օրը լաւ չէր ինձ համար. ես կուզէի, որ նա այդպէս չընայէր ինձ: Նա այսօր բոլորովին տարօրինակ էր. իմ արամազըութիւնը բոլորովին այլ էր, երբ նրա մօտ եկայ, այժմ չը գիտեմ ինչո՞ւ նրա առաջ ես ինքս ինձ լաւ չէի զգում, ես՝ որ այնքան տարիներ նրան

խրատում էի երեխայի պէս. Արաքսեանն էլ չէր խօսում: Լռութիւնն ինձ խեղդում էր. ուստի վերկացայ, գլխարկս առայ և գուրս գնացի:

Այդ ամբողջ օրը ես թափառում էի, և շրգիտեմ ինչի՛ մասին էի մտածում, բայց գիտեմ, որ բարձերի սպիտակութեան վրայ ծրագրուող այն գունատ պատկերը և ընկերոջս մտայլ դէմքն ինձ հետեւում էին քայլ առ քայլ: Գիշերն էլ լաւ չըքնեցի և միւս օրը վաղ առաւօտից կրկին հիւրանոց գնացի:

Պատշգամբի վրայ կանգնած էր Արաքսեանը, զլուխը յենած սեանը և մտայլ հայեացքը դէպի հեռուն ուղղած: Ինչ երբէք ես նրան այդքան տխուր չէի տեսել: Ունաձայնս լսելով նա գլուխն ինձ դարձրեց և, առանց դէմքի արտայայտութիւնը փոխելու, դարձեալ նախորդ օրուայ իշխողի տոնով ասաց.

— Աւելի վաղ կարող էիր գալ:

— Մեռա՞ւ...

Պատասխանի փոխարէն նա բռնեց ձեռքիցս և ներս տարաւ հիւանդի սենեակը: Ուսուցիչը հոգեվարքի մէջ էր. երկու երեխաները նրա այս ու այն կողմում կծկուած հեկեկում էին:

Արաքսեանը մօտեցաւ նրանց հանգրու-

տացնելու. հիւանդը բորբոքուած աչքերը
զէպի նա դարձրեց, ապա նայեց արտասու-
ող երեխաներին երկաւր, երկաւր, և երկու
կաթիլ արտասուքնէր կախուեցին նրա կո-
պերից: Յետոյ ծածկոյթի տակից հանեց
գողգոջուն ձեռքը և մեկնեց զէպի փորքիկ-
ները: Նա էլ շէք խօսում և մահուան համբ
լեզուով նրանց մեզ էր յանձնում: Արաքսեա-
նը զրկեց երեխաներին, համբուրեց, հիւան-
դը տեսաւ այդ, հանգստացաւ կարծես, փոր-
ձեց ժպտալ ի նշան գոհունակութեան, բայց
գունաւ շրթունքները միայն ծամուեցին,
աչքերը փակուեցին, և անզօր, անկատար
ժպիտը յաւիտեան սառեց նրա դէմքին:

Նա մեռաւ:

—Հայրիկ, հայրիկ,— մըմնջում էին որ-
բերը, և Արաքսեանը հեկեկում էր նրանց հետ,
իսկ ես տեսարանի վեհութեան առաջ քարա-
ցած՝ կանգնել էի ինչ անելս չիմանալով.
յիշում եմ սակայն, որ կուզէի մօտենալ, զրկել
և համբուրել Արաքսեանին բացականչելով.

—Օ՛, ազնիւ հոգի՛, ինչ դժուար է ե-
ղել ձանաչել մարդկային սիրտը: Բայց դրա
փոխարէն ես էլ դառն, դառն արտասուեցի:

Մի օր յետոյ շորս հոգի էինք հետևում
սայլի դագաղին, ես ու ընկերս երկու որբերի

ձեռքից բռնած: Թաղումից վերադարձին Ա-
րաքսեանը որբերին իր սենեակում տեղաւո-
րեց, և երբ մի քանի օր յետոյ պաշտօն ստանա-
լով ես եկայ նրան վերջին մնաս բարին ասե-
լով, գրսից վերստին լսեցի երեխաների ձայ-
նը՝ «բադ, նուշ, շուն...»

—Գնաս բարի,—ասաց նա ինձ և շա-
րունակեց դասը.— Չնշիկ, դու կարդա՛:

—Իսկ դ՞նէ ի՞նչ ես անում, ո՞ւր ես ու-
զում դնալ:

—Ե՛ս... ես չըզիտեմ, ես էլ պաշտօն
չեմ վնտուում. գնում եմ, երևի մի կտոր հա-
ցը պակաս չի լինի. աշխարհը լայն է, ցա-
ւերն անթիւ... Մնաս բարի...

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0585439

